

Mirjana Matijević Sokol

## O nekim stilskim, jezičnim i strukturnim osobitostima *Salonitanske povijesti* Tome Arhidakona Splićanina<sup>1</sup>

UDK: 94(497.5)“06/12”

930-05 Toma Arhidakon

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 12. 02. 2014.

Prihvaćeno: 18. 02. 2014.

Mirjana Matijević Sokol

Odsjek za povijest

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

mmsokol@ffzg.hr

*U članku se autorica osvrće na spis Salonitanska povijest Splićanina Tome ponajprije kao na književno djelo, jer to i jest. Uzimaju se u obzir čimbenici koji djelo žanrovski svrstavaju u gesta episcoporum. Odabirom tog žanra Toma je odredio istraživačko pitanje, odnosno prikaz salonitansko-splitske crkve kroz djelatnost njezinih prvosvećenika, a Tomin talent, obrazovanje i vrijeme način njezine prezentacije. Na temelju literature i vlastitih istraživanja i opažaja autorica iznosi ocjenu Tomina latinитета, kao i nekih stilskih i strukturnih aspekata Salonitanske povijesti. Temeljem toga zaključuje se da Tomino djelo sa svim manama i vrlinama određenim autorskim pristupom i mogućnostima zauzima mjesto u samom vrhu onodobne historiografske literature, odnosno da je “Toma pravi predstavnik svojega doba, ravnopravni građanin zajednice res publica litterarum.”*

Ključne riječi: *Toma Arhidakon, Historia Salonitana, stil, jezik, loci communes*

Ovim prilogom o nekim aspektima djela jednog od najvećih Splićana u povijesti grada, čija je djelatnost obilježila njegovo vrijeme u društvenom i kulturnom životu, pridružujem se svečanosti prisjećanja na osnivanje Filozofskog fakulteta, ustanove koja svoje korijene “vuče” iz humani-

<sup>1</sup> Ovo je prerađena, prilagođena i u nekim dijelovima dopunjena inačica teksta koji je kao dio uvodne studije objavljen uz izdanje *Salonitanske povijesti* izašlo s prijevodom na engleski jezik 2006. godine. Vidi: Introduction, u: Thomae Archidiaconi Spalatensis *Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum* - Archdeacon Thomas of Split, *History of the Bishops of Salona and Split*, Latin text by Olga Perić, edited, translated and annotated by Damir Karbić, Mirjana Matijević Sokol and James Ross Sweeney (dalje: *Historia Salonitana*), Budapest–New York 2006., str. XIII–XLV.

stičke ostavštine Splita. Mnoge su ličnosti ostavile neizbrisiv trag u gotovo dvomilenijskoj prošlosti Splita, u kojem je stasao i otac hrvatske književnosti Marko Marulić. Tomi Arhiđakonu u tom nizu pripada posebno mjesto i po liku i po djelu, ali i po podrijetlu. On je Splićanin - *patria Spalatinus*.<sup>2</sup>

Tri su područja javnoga života na kojima je Toma djelovao. Bio je angažiran unutar crkvene hijerarhije, pridonio je komunalnom razvoju Splita uvođenjem "latinskog upravljanja" (*regimen Latinorum*) i napisao je velebno djelo *Historia Salonitana* (*Salonitanska povijest*), kako ga je nazvao Ivan Lučić Lucius pri prvom izdanju. Opsežna je literatura o njemu i njegovu djelu.<sup>3</sup>

*Salonitanska povijest* izazivala je interes autora već u srednjem vijeku te pisaca tzv. humanističke historiografije i bila im je referentna literatura i prije prvotiska.<sup>4</sup> Toma je uživao velik autoritet i služio je mnogim autorima da njegovim navodima podupiru svoje stavove i uvjerenja. Samo je djelo bilo upotrebljavano i ocjenjivano na različite načine, vrlo često u okvirima političkih i politikantskih uvjerenja onih koji su o njemu pisali. Kerubin Šegvić je *Salonitansku povijest* po vanjskom obliku okvalificirao kao literarno, po sadržaju kao historijsko, a po namjeni i namjeni kao didaktično djelo.<sup>5</sup> Ipak, najviše je interesa izazivala kao povijesno vrelo, i to na dva načina. S jedne je strane s obzirom na žanr *Salonitanska povijest* svojevrsna memorija vrela koja danas ne postoje, a s druge je strane kao autorov memoarski zapis

<sup>2</sup> Sam je Toma to indirektno rekao za sebe u poglavlju XLIV, 4 kada piše o pobuni laika pri izboru za nadbiskupa, gdje su oni koji su bili podrijetlom iz iste domovine kao i on (*qui eadem erat patria oriundus cum eis ...*) ustali protiv njegova izbora na čelo splitske metropolije. Vidi: Toma Arhiđakon, *Historia Salonitana. Povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika*, predgovor, latinski tekst, kritički aparat i prijevod na hrvatski Olga Perić, povijesni komentar Mirjana Matijević Sokol, studija "Toma Arhiđakon i njegovo djelo" Radoslav Katičić (dalje: HS), Split 2003., pogl. XLIV, 4, str. 278-279. Također na njegovom epitafu u crkvi sv. Frane na Rivi zapisano je (...) *Spaletumque dedit ortum* (U Splitu bio je rođen). HS, str. 379.

<sup>3</sup> Vidi opsežnu literaturu u: Mirjana Matijević Sokol, *Toma Arhiđakon i njegovo djelo. Rano doba hrvatske povijesti*, Jastrebarsko 2002.; također u: HS.

<sup>4</sup> Vidi: Mirjana Matijević Sokol, *Historia Salonitana post Thomam – recepcija Salonitanske povijesti do prvotiska*, u: *Humanitas et litterae. Zbornik u čast Franje Šanjeka*, ur. Lovorka Čoralić, Slavko Slišković, Zagreb (Analecta Croatica Christiana, sv. 40), 2009., str. 99-112. Nakon ovog članka, čiji je sadržaj već 2006. godine u sažetom obliku objavljen kao sastavni dio uvodne studije uz izdanje *Salonitanske povijesti* na engleskom jeziku (*Historia Salonitana, The HS and its readers*, str. XXXIX-XLII), pojavio se rad Ive Kurelac, *Oblici humanističke i ranonovovjekovne historio-grafske metodologije rada na srednjovjekovnim narativnim izvorima: primjer djela Historia Salonitana, Colloquia Maruliana*, sv. XXI (ur. N. Jovanović, B. Jozić, F. J. Juez Galvez, B. Lučin), Split 2012., str. 89-107, koji sasvim dosljedno sadrži i slijedi istu temu ne mijenjajući konceptijski – pa ni supstancijalno – namjeru i ideju moga članka prikazujući ga kao vlastiti istraživački izvorni znanstveni rad. Inače, predavanje koje je održano na skupu *Colloquia Maruliana* 2011. i iz kojega je proizašao članak I. Kurelac nosilo je naslov "Historia Salonitana u važnijim djelima dalmatinskih historio-grafa (15-17. st.): od parafraze do kritike".

<sup>5</sup> Kerubin Šegvić, *Toma Splićanin. Državnik i pisac 1200.-1268.*, Zagreb 1927., str. 143.

svjedočanstvo o jednom vremenu i njegovim protagonistima, među kojima je sam Toma Arhiđakon.

Toma je imao cilj napisati povijest splitske crkve koja je baštinica metropolitanskih prava salonitanske i otuda naziv - po Lučiću - *Historia Salonitana*, ali i opravdati svoje vlastite uspone i padove u karijeri. Kako oko glavne niti, odnosno crkvene povijesti od apostolskih vremena, nije moguće zaobići upletene druge povijesne događaje, ovo je djelo za hrvatsku povijest važno jer zahvaća neka pitanja iz njezina najranijega razdoblja. U tom dijelu ono ima historiografski značaj, a za razdoblje Tomina djelatnog sudioništva u javnim poslovima ima karakter memoara. Sam je Toma napisao da je *Salonitanska povijest* nastala na temelju izvorne građe, tradicije i različitih mišljenja (*partim scripta, partim relata, partim opinionem sequentes*),<sup>6</sup> a upravo zbog toga svrstava se u jedinstvenu pojavu ne samo u našoj sredini nego i u širim europskim razmjerima. No, *Salonitanska povijest* jest i književno djelo. Upravo ta njezina dimenzija Tomu dodatno ocrtava kao majstora riječi i stila unutar žanra koji je odabrao da uzveliča svoj grad, ali i da zabilježi svoju javnu ulogu u njegovu crkvenom i svjetovnom životu.

Ovo najbolje srednjovjekovno historiografsko djelo na hrvatskim prostorima<sup>7</sup> napisao je visokoobrazovani autor, načitana ličnost koja svim svojim intelektualnim sposobnostima prelazi okvire male jadranske komune. Sasvim sigurno mladi klerik Toma nije bio slučajno odabran i upućen na školovanje. Čini se da su presudnu ulogu odigrali Toskanci Bernard i Treguan,<sup>8</sup> i sami pisci i autori.

Naime, vrijeme splitskog nadbiskupa Bernarda (1200. - 1217.) i Treguana, najprije učitelja lijepe književnosti u Splitu, zatim klerika, arhiđakona i najposlije trogirskog biskupa, obilježilo je kulturni život Splita i Trogira te unatoč burnim političkim događajima rezultiralo svjetskim remek-djelima romaničko-gotičkoga likovnog i literarnog izraza u tim dvama gradovima. Slavnom nizu majstora, likovnih umjetnika kao što su Buvina, Otto i Radvan,<sup>9</sup> pridružuje se Toma Arhiđakon, majstor pisane riječi. Posredno o ulozi i utjecaju Bernarda i Treguana svjedoči i Toma.<sup>10</sup> Spominje ih s osobitim

<sup>6</sup> HS, VII, 2 (str. 30-31).

<sup>7</sup> Nada Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb 1976., str. 212.

<sup>8</sup> Mirjana Matijević Sokol, Splitski srednjovjekovni književni krug, u: *Raukarov zbornik. Zbornik u čast Tomislava Raukara*, ur. Neven Budak, Zagreb 2005., str. 157-173.

<sup>9</sup> O Splitu u XIII. stoljeću vidi: Grga Novak, *Povijest Splita*, knj. I, Split 1957., str. 96-125; Tomislav Raukar, Istočni Jadran u XIII. stoljeću, u: *Zbornik radova znanstvenog skupa "Marko Polo i istočni Jadran u 13. stoljeću"*, Korčula, 4.-7. listopada 1995., ur. Ivo Padovan, Zagreb 1996., str. 13-28; Matijević Sokol, *Toma Arhiđakon i njegovo djelo*, str. 27-32.

<sup>10</sup> HS, XXIII, XXIV (str. 120-137).

poštovanjem i divljenjem. Bili su s Apeninskog poluotoka, jedan iz Perugie, drugi iz Firenze. Bernard je za splitskog nadbiskupa došao s mjesta učitelja ugarskoga kralja. U Bologni je, baveći se naukom, proboravio tridesetak godina, posjedovao je knjižnicu, pisao je spise protiv heretika. Treguan dolazi u Split na poziv nadbiskupa Bernarda da klerike poučava gramatiku i vještinu pisanja. Sam je 1203. preradio *Život sv. Ivana, biskupa trogirskoga*,<sup>11</sup> a njegova uloga u izgradnji portala katedrale u Trogiru zabilježena je na natpisu na portalu.<sup>12</sup> Takvo ozračje očito je pogodovalo mladom Tomi budeći njegove sklonosti i usmjeravajući ga na školovanje u njihovu postojbinu, na jedno od najprestižnijih onodobnih sveučilišta, u Bolognu.

### **Žanr Salonitanske povijesti<sup>13</sup>**

Tomina namjera da ovjekovječi slavnu povijest salonitansko-splitske crkvene organizacije, čiji korijeni proizlaze iz martirija salonitanskog biskupa Dujma, ali i drugih salonitanskih mučenika, bila je motivirana i potaknuta sasvim sigurno višestrukim razlozima. Jedan je posvjedočeni domoljubni osjećaj Tome Splicanina, koji pisanom riječju podiže “spomenik trajniji od mjedi” najprije Crkvi, kojoj kao arhiđakon i nesuđeni nadbiskup pripada i iz čijeg je okrilja kao svećenik i javna osoba, ali i kao pisac potekao. Na isti način veliča slavnu prošlost rodnoga grada, kojemu je bio odan i u trenucima kada sam nije osjećao naklonost svojih sugrađana. Drugi je razlog vrlo vjerojatno onaj ljudski i osobni, koji nije teško razumjeti. Histo-

<sup>11</sup> *Život Svetoga Ivana Trogirskoga*, u: *Legende i kronike*, ur. Milan Ivanišević, Split 1977., str. 59-121.

<sup>12</sup> Natpis na zapadnom portalu trogirске katedrale datira vrijeme izrade portala što ga je napravio majstor Radovan: ... ANNO MILLENO DUCENO BISQUE UICENO PRESULE TUSCANO FLORIS EX URBE TREGUANO... Usp. Josip Stošić, *Trogirska katedrala i njezin zapadni portal*, u: *Majstor Radovan i njegovo doba. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Trogiru 26.-30. rujna 1990. godine*, ur. Ivo Babić, Trogir 1994., str. 84.

<sup>13</sup> Nakon izlaska engleskog prijevoda *Salonitanske povijesti (Historia Salonitana)* pojavilo se više radova kojima je to izdanje bilo inspiracija. U tom se smislu ističe članak: Stéphane Gioanni, *Les saints évêques de Salone (II<sup>e</sup>-VII<sup>e</sup> siècle) d'après l'Historia Salonitana de Thomas l'Archidiacre (XIII<sup>e</sup> siècle): histoire et hagiographie*, u: *Liber, gesta, histoire: écrire l'histoire des évêques et des papes, de l'antiquité au XXI<sup>e</sup> siècle*, dir. François Bougard, Michel Sot, Turnhout 2009., str. 243-263. Članak je svojevrsna kompilacija podataka iz uvoda engleskog prijevoda *Historia Salonitana*. Pri tom S. Gioanni vrlo rijetko donosi navode odakle preuzima podatke i zaključke. Zanimljivo je osnovni etički postulat u znanosti da kada se preuzimaju zaključci drugih autora – u ovom slučaju autora Uvoda – treba to i navesti. Međutim, S. Gioanni u svom članku preuzima rezultate bez poziva na spomenuti Uvod (*Introduction*) sugerirajući da se radi o njegovim vlastitim. Neke je dijelove Uvoda kompletno preuzeo, odnosno samo su prevedeni s engleskog jezika na francuski, a neke je također ukomponirao u malo izmijenjene rečenice kao vlastiti autorski doprinos. Radi se dakle o plagijatu!

riografija je upravo naglašavala da je Tomina taština, povrijeđena neuspjelim izborom za splitskog nadbiskupa, bila glavni *spiritus movens* za nastanak *Salonitanske povijesti*, kroz koju je mogao opravdati i kompenzirati doživljeni neuspjeh.

Često se u literaturi dvoji je li *Salonitanska povijest* kronika ili historija. Međutim, Arhiđakon je na početku determinirao žanr riječima *Incipit historia*<sup>14</sup> *Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum*<sup>15</sup> i tako svoje djelo svrstao među tipičnu onodobnu literarnu vrstu poznatu pod imenom *gesta episcoporum, gesta abbatum*.<sup>16</sup>

### Jezik *Salonitanske povijesti*

Jezikom i stilom Tomine *Salonitanske povijesti* temeljito se bavila O. Perić.<sup>17</sup> Jezik i stil *Salonitanske povijesti* odaju djelo nastalo u potpunosti u okvirima književne latinističke tradicije XIII. st. koja se temelji na dobrom

<sup>14</sup> Trogirski kodeks ima na ovom mjestu i dodatak ...seu coronica... Smatra se da je ovo prepisivačev dodatak. Naime, u trogirskom kodeksu ima više takvih umetaka i jezičnih varijacija. Vidi: HS, I, 1 (str. 2); Šegvić, *Toma Splićanin*, str. 133-134.

<sup>15</sup> HS, I, 1 (str. 2). Vidi: R. Katičić, *Toma Arhiđakon i njegovo djelo*: u HS, str. 383-395. Općenito o srednjovjekovnoj historiografiji: Roger Ray, *Historiography*, u: *Medieval Latin. An Introduction and Bibliographical Guide*, ed. Frank A. C. Mantello, Arthur G. Rigg, Washington, D. C. 1996., str. 639-649.

<sup>16</sup> U hrvatskoj historiografsko-filološkoj literaturi prvi je Tomino djelo žanrovski odredio N. Ivić. Vidi: Nenad Ivić, *Domišljanje prošlosti. Kako je trinaestostoljetni splitski arhiđakon Toma napravio svoju Salonitansku historiju*, Zagreb 1992., str. 74, bilj. 11; Isti, *Dosezi sjećanja i zaborava: pad Salone i naseljavanje Splita u Tome Arhiđakona*, u: *Toma Arhiđakon i njegovo doba. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 25.-27. rujna 2000. godine u Splitu*, ur. Mirjana Matijević Sokol, Olga Perić, Split 2004., str. 129-142. U izdanju *Historia Salonitana* iz 2006. godine stjecajem okolnosti iz znanstvenog aparata (bilježaka i literature) izostavljeni su ovi radovi N. Ivića koji su prekretnica u proučavanju djela *Salonitanska povijest* u hrvatskoj historiografiji. O definiranju žanra općenito vidi: Michel Sot, *Historiographie épiscopale et modèle familial en Occident au IX<sup>e</sup> siècle*, *Annales E.S.C.*, tom. 33, Paris 1978., str. 433-449; Isti, *Gesta episcoporum, gesta abbatum. Typologie des sources du Moyen Age occidental*, Turnhout 1981., str. 32-35; *Liber, gesta, histoire: écrire l'histoire des évêques et des papes, de l'antiquité au XXI<sup>e</sup> siècle*, dir. François Bougard, Michel Sot, Turnhout 2009.

<sup>17</sup> Olga Perić, *Neke jezične osobitosti djela "Historia Salonitana"*, *Živa antika*, god. XXXII, Skoplje 1982., str. 93-103; Ista, *Složeni pasivni oblici u djelu "Historia Salonitana"*, *Živa antika*, god. XXX, Skoplje 1980., str. 113-118; Ista, *O morfosintaksi srednjovjekovnog latinskog u djelu Tome Arhiđakona splitskog*, *Suvremena lingvistika*, sv. 21-22, Zagreb 1980-1981., str. 3-18; Ista, *Jezik i stilске osobitosti u djelu Tome Arhiđakona* (disertacija, rukopis), Zagreb 1989.; Ista, *Parataksa i hipotaksa u djelu Historia Salonitana*, u: *Toma Arhiđakon i njegovo doba. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 25.-27. rujna 2000. godine u Splitu*, ur. Mirjana Matijević Sokol, Olga Perić, Split 2004., str. 143-152.

srednjovjekovnom latinskom jeziku i usvojenim načinima strukturiranja književnih djela na retoričkim pravilima i običajima.

Tomin srednjovjekovni latinski jezik objedinjuje sve svoje konstitutivne čimbenike, i to temeljni klasični latinski, zatim kasni klasični, kršćanski i neke elemente dalmatinskog latiniteta, ali s uobičajenim odstupanjima od klasičnog latinskog jezika usvojenima već potpuno kao norma u njegovo vrijeme. U ortografiji Toma dosljedno provodi monoftongizaciju, pisanje sibiliranog *-ti*, epentetskog *p*, a uočljive su i druge manje konsekventno provedene grafijske osobitosti koje navode na zaključak da Tomin jezik s toga aspekta korektno slijedi srednjovjekovnu tradiciju, uz neka odstupanja koja mogu biti pravopisnog karaktera, a neka su po svom postanku romanizmi, očekivani zbog Tomina splitskog bilingvalnog miljea i utjecaja školovanja u Bologni.<sup>18</sup>

Slični se zaključci mogu primijeniti i na morfosintaksu jezika *Salonitanske povijesti*. Morfosintaktička odstupanja od klasične norme očituju se u uobičajenoj srednjovjekovnoj tvorbi složenih pasivnih oblika, upotrebi gerunda umjesto participa, zamjeni akuzativa s infinitivom izričnom rečenicom s veznikom *quod* te u nedosljednoj i nesigurnoj upotrebi konjunktiva.<sup>19</sup> *Salonitanska povijest* pokazuje i neke sintaktičke osobitosti svojstvene Tominu stilu. Jedna od njih je dominacija paratakse nad hipotaksom, odnosno nezavisno složenih rečenica nad zavisno složenima, kao neposredan i vjerojatno nesvjestan biblijski utjecaj. Parataksa se odlikuje nizanjem nezavisnih rečenica koje počinju veznicima (*et* ...) i glagolima na početku rečenice, a prisutna je i česta upotreba participa prezenta, vezanog participa umjesto ablativa apsolutnog i sl.<sup>20</sup> Također su zavisne rečenice (vremenske, posljedične, uzročne, zahtjevne, odnosne) strukturirane po sustavu klasičnog latinskog - uz neka manja odstupanja u upotrebi konjunktiva, ali su rečenice kraće. U istim ili sličnim parametrima kreće se i leksik. Kršćanski se leksički korpus, kao i u drugim sličnim tekstovima, očituje u grecizmima koji su postali opće dobro kršćanskog latiniteta (*ecclesia*, *presbyter* i sl.), neologizmima koji su pod utjecajem Biblije (*zelus*, *zelare*), zatim posuđenica iz klasičnog repertoara, ali s novim kršćanskim značenjem (*gentilitas* = poganstvo, *informatio* = poučavanje, *pontifex* = nadbiskup, papa, *carnalis* = svjetovni i sl). Upotrebljava i medievizme, što se osobito očituje u tvorbi pridjeva na *-bilis* i priloga na *-biliter*.<sup>21</sup> U takvim se slučajevima očituje pre-

<sup>18</sup> Perić, Neke jezične osobitosti djela "Historia Salonitana", str. 93-103.

<sup>19</sup> Perić, Složeni pasivni oblici u djelu "Historia Salonitana", str. 113-118; Ista, O morfosintaksi srednjovjekovnog latinskog u djelu Tome Arhiđakona splitskog, str. 3-18.

<sup>20</sup> Perić, Parataksa i hipotaksa u djelu Historia Salonitana.

<sup>21</sup> Perić, Jezik i stilske osobitosti u djelu Tome Arhiđakona.

vladavajući utjecaj Vulgate i drugih kršćanskih pisaca, što upućuje na autorovu obrazovnu književnu podlogu.

### Struktura i stil *Salonitanske povijesti*

Opredjeljujući se za književno-historiografsku vrstu *gesta episcoporum*, Toma je dijelom zadao koordinate tekstualne strukture svoga djela. Ona ipak nije sasvim strogo zatvorena unutar granica žanra jer Tominim talentom i obrazovanošću prelazi zadane okvire. Tako se *narratio rei gestae* često kroz ekskurse odvija dvama pravcima, koji teku i paralelno, ali se i međusobno isprepliću. Uvijek kada Toma "skrene" s glavne teme - a to je pripovijedanje o djelatnosti salonitansko-splitskih prvosvećenika - na nju se vraća izrazima *ad propositum redeamus*, *ad materiam redeamus* ili sl., gdje mu je *propositum* glavna nit, retorička teza.<sup>22</sup> Budući da je različit vremenski suodnos autora i teme njegova djela jer se prošlost salonitansko-splitske crkvene institucije prati kroz *Salonitansku povijest* dijelom kao povijest, dijelom kao suvremenost, nužno je pretpostaviti i različite autorove pristupe obradi teme i njezinoj literarnoj strukturi. Tako salonitansko razdoblje crkvene organizacije na temelju odabira pojedinih salonitanskih prvosvećenika, i to onih *de quibus scire potuimus*,<sup>23</sup> implicira da Toma daje vlastitu rekonstrukciju izgrađenu na temelju djela pisaca koje je na svoj način prihvatilo srednjovjekovlje, dok se rano splitsko razdoblje crkvene prošlosti iznosi uglavnom kao memorijalni zapis (*liber traditionum*)<sup>24</sup> prema diplomatskoj građi<sup>25</sup> koja danas dijelom jest, a dijelom nije poznata. Razdoblje Tomina života sa suvremenima očito je napisano dijelom prema usmenoj predaji (*oral history*) koja je živjela preko sjećanja njegovih starijih sugra-

<sup>22</sup> Ivić, *Domišljanje prošlosti*, str. 70.

<sup>23</sup> HS, V, 1 (str. 20).

<sup>24</sup> Patrick J. Geary, *Phantoms of Remembrance: Memory and Oblivion at the End of the First Millennium*, New Jersey 1996<sup>2</sup>, str. 81-84; Georges Declercq, *Originals and Cartularies: The Organization of Archival Memory (Ninth-Eleventh Centuries)*, u: *Charters and the Use of the Written Word in Medieval Society*, ed. Karl J. Heidecker, Turnhout 2000., str. 147-170; Alexander Hecht, *Between Memoria, Historiography and Pragmatic Literacy: The Liber Delegationum of Reichersberg*, u: *Charters and the Use of the Written Word in Medieval Society*, str. 205-211.

<sup>25</sup> Već je u svom izdanju Rački (F. Rački, *Thomas archidiaconus: Historia Salonitana*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, vol. XXVI, Scriptorum vol. III, Zagreb 1894. /dalje: Thomas/) upozorio na čitav niz navoda koji su preuzeti iz diplomatske građe te identificirao te dokumente, a L. Katić (*Vjerodostojnost Tome Arhiđakona i posljednji dani Solina*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* /dalje: VAHD/, sv. LIII (1950-1951), Split 1952., str. 99-120) posebno se pozabavio načinom upotrebe pisama pape Grgura Velikog u Tome. Vidi: Matijević Sokol, *Toma Arhiđakon i njegovo djelo*, passim.

đana, ali i iz vlastitog doživljaja te ima izrazita autobiografska obilježja. Već zbog takva složenog ustroja teme bilo je teško zadržati ujednačenu stilsku strukturu. Ipak, *Salonitanska povijest* po svemu je djelo visoke književne razine koje proistječe iz autorove obrazovanosti, talenta, ambicije, ali i vremena nastanka.

Na početku *Salonitanske povijesti* prvi autor na kojega se Toma poziva jest Izidor Seviljski. Time jasno indicira da svoje književno obrazovanje svakako duguje opusu tog istaknutog srednjovjekovnog pisca. S druge je strane Biblija. Naime, smatra se da srednjovjekovni pisci nisu nužno dobro poznavali Bibliju, premda su se na nju često pozivali i služili se njom kao intelektualnim dekorom. Čini se da je Tomi neposredni kontakt s njezinim čitavim korpusom omogućio nadbiskup Hugrin, koji ju je kao pariški student posjedovao i donio sa sobom u Split, stoga je Toma imao mogućnost detaljnije se upoznati s njezinim sadržajem. S jedne strane Izidor Seviljski sa sveukupnim onodobnim znanjem, a s druge Biblija, koja je među autorima koji su obrađivali povijesnu tematiku preko tumačenja svetog Jeronima bila doživljavana kao djelo inspiracije vrijedno oponašanja pri prikazivanju prošlosti,<sup>26</sup> jesu granice unutar kojih se kreće Tomina stilistika, uvjetovana dakako još i pravilima i običajima koje diktira retorička vještina. Prepoznaje se to već iz retoričkog instrumentarija (*flores, colores rhetorici*), u čiji je repertoar Toma duboko i na različite načina te iz različitih pobuda posegnuo, a koji je propisivala *ars dictaminis* u mnogo onodobnih priručnika, uklapajući se sasvim u srednjovjekovni izraz. Jedna od najvažnijih retoričkih figura je ponavljanje, i to na različite načine, čime se postiže ekspresivnost. Ponavljaju se riječi, dijelovi rečenica, pojedini glasovi i sl. Tako se pojavljuju aliteracija (*coadunato capitulo et clero ecclesie*<sup>27</sup>) i asonanca (*statimque attoniti naute confusis clamoribus ad armamenta uelorum manus accurrunt apponere annitentes*<sup>28</sup>), anafora s antitezom (*Alii erant nimis timidi, alii plus equo securi*<sup>29</sup>) i gradacijom, ali i samostalna, vrlo je česta figura homeoteleuton (*spectaculum miserabilium mulierum crines lacerantium*<sup>30</sup>), koja se kombinira s drugima i tako pojačava efekte antiteze, paralelizma i rime itd., zatim poliptoton (*nec pater inquirebat filium neque filius patrem, uxor non respiciebat maritum, nec maritus uxorem*<sup>31</sup>), sinonimija (*uir constans et intrepidus, fortis et bellax, circumspectus et prouidus, prouidus et discretus, tri-*

<sup>26</sup> Vidi: Ivić, *Domišljanje prošlosti*, osobito str. 119, 139-140, et passim.

<sup>27</sup> HS, XL, 2 (str. 256).

<sup>28</sup> HS, XV, 1 (str. 60).

<sup>29</sup> HS, VII, 6 (str. 34).

<sup>30</sup> HS, VII, 9 (str. 36).

<sup>31</sup> HS, VII, 9 (str. 36).

*stis et merens, astutus et calidus*<sup>32</sup>), hiperbaton (*multis lacesitus iniuriis*<sup>33</sup>), figura etymologica (*pacem facere, factamque fideliter observare*<sup>34</sup>) i druge.<sup>35</sup>

Širokim repertoarom dotičnih retoričkih figura postiže se efekt rimo-  
vanja, a uz to naglašavaju osobitosti Tomina dualnog poimanja svijeta u ko-  
jemu se suprotstavljaju dobro i zlo, Krist i Sotona, svjetlo i mrak i sl. Na ta-  
kvoj bipolarnoj borbi dobra i zla Toma najčešće uspostavlja uzrok i izvodi  
posljedicu služeći se i drugim instrumentarijem, utemeljenim na paraleliz-  
mima iz svoje obrazovne literature, poglavito Biblije. Stil *Vulgate*, kojemu je  
osnovni cilj bio da kršćanski nauk približi puku, kao uostalom i onaj enci-  
klopedijskog djela Izidora Seviljskog, Tomi su bili dobar stilistički oslonac  
pri komponiranju *Salonitanske povijesti*. Pripovijedanje događaja (*narratio  
rei gestae*), kako ga je zamislio Toma, odnosno i tema i žanr, dopuštaju mu  
mogućnost da se lako poistovjeti sa sličnim konceptom. Jednako tako, rima  
postignuta ponavljanjem dijelova riječi, samih riječi, rečenice i sl., kao i svo-  
jom jednostavnošću, ostvaruje efekt sličan efektu koji se u drugim slučaje-  
vima postiže ritmom (*cursus*). Navedena obilježja *Salonitansku povijest* od-  
likuju tzv. izidorijanskim stilom (*stilus Ysidorianus*), odnosno onim koji će  
se po drugoj klasifikaciji, nastaloj upravo u Tomino vrijeme, izdvojiti kao  
četvrti stil (*genus mixtum sive compositum*). Osnovna je odlika takve proze  
da su članci ili kola omeđeni stankama koji su na kraju kolona rimovani. Za  
pisanje historija, hagiografija, kronika i sličnih spisa uobičajeno se upotre-  
bljavao tzv. *sermo simplex*, a Tomina se proza može svrstati u viši razvijeniji  
stilski sustav.<sup>36</sup>

### ***Loci communes* – Biblija i antička literatura**

I na druge se načine osjeća utjecaj biblijskih sadržaja u *Salonitanskoj  
povijesti*, i to na više razina, bilo preko neposrednih navoda odabranih mje-  
sta, bilo posrednim izričajima, alegorijama, sličnostima. Na ovoj razini pre-  
poznatljivo je biblijsko pismo pri opisu propasti Salone. Ona je pred pro-  
past gotovo oličenje Sodome i Gomore, odnosno Babilona, kojima završava

<sup>32</sup> HS, passim.

<sup>33</sup> HS, XVII, 3 (str. 84) et passim.

<sup>34</sup> HS, XXXIII, 4 (str. 194) et passim.

<sup>35</sup> Svi su primjeri iz: Perić, Jezik i stilske osobitosti u djelu Tome Arhiđakona, passim. Ovaj dio iz  
uvoda izdanja *Historia Salonitana*, str. XXXIV preuzeo je i donekle preradio S. Gioanni prikazu-  
jući ga kao vlastiti opažaj. Usporedi: Gioanni, *Les saints évêques de Salone*, na str. 262.

<sup>36</sup> Ernst R. Curtius, *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, preveo Stjepan Markuš, redi-  
girao Zlatko Šešelj, Zagreb 1998., str. 164-167; Terence O. Tunberg, *Prose Styles and Cursus*, u:  
*Medieval Latin. An Introduction and Bibliographical Guide*, str. 111-121.

jedan red, a uspostavlja se drugi na drugom mjestu, i to u uzročno-posljedičnoj vezi. Venera (*improba Venus*)<sup>37</sup>, kao sublimirana alegorija Sodome i Gomore, odnosno uzrok propasti, za povjesnika je učestala figura srednjovjekovne književnosti simbolizirajući raskalašenost, putenost, razvrat i sve ostale oblike iskvarenog života.<sup>38</sup> S druge strane, biblijski instrumentarij<sup>39</sup> Apokalipse: komete, pomrčine Sunca, Mjesec<sup>40</sup> i sl., pojavljuje se pred navalu Tatara.<sup>41</sup> Kao predstavnik svoje komune, Toma Tatara doživljava kao početak kraja. Ne možemo se oteti dojmu da je tu negdje skrivena i Tomina intimna aluzija na vlastiti neostvareni uspjeh koji će uslijediti u spletu događaja i nesretnih okolnosti izazvanih provalom tog naroda s Istoka kada propada njegov pokušaj izbora za splitskog nadbiskupa. Lik dobrog pastira (*bonus pastor*), također “posuđen” iz biblijskog repertoara kao alegorija Isusa Krista Spasitelja koji se brine za ovce svoje,<sup>42</sup> Toma prenosi na splitske nadbiskupe, ali i svjetovne prvake. Svoju naklonost pojedincima iskazuje upravo pridijevanjem takva atributa. Najprije je *bonus pastor* nadbiskup Lovro,<sup>43</sup> a zatim bi njegov nasljednik trebao biti *pastor ydoneus*.<sup>44</sup> No, Guncel to nije jer se ne suprotstavlja “vuku u zasjedi” (*Et quia non ut pastor bonus, qui animam solam ponit pro ouibus suis, se insidianti lupo opponeret*).<sup>45</sup> Tatari uspijevaju u svom ratničkom pohodu jer su Ugri “kao stado bez pastira” (*quasi gregem sine pastore*).<sup>46</sup> Jedna od stilskih osobitosti imanentna antičkim ali i biblijskih tekstovima jesu fiktivni govori junaka pred bitku kojima potiču svoje borbe za borbu. Slika i sadržaj govornika i govora jesu *loci communes* antičke, grčke i rimske literature, ali i biblijskih tekstova, jer junaku je govornički dar kakav su posjedovali Nestor i Odisej<sup>47</sup> poželjna i očekiva-

<sup>37</sup> HS, VII, 1 (str. 30).

<sup>38</sup> Ivić, *Domišljanje prošlosti*, str. 104-105. Ova promišljanja preuzeo je iz izdanja *Historia Salonitana*, str. XXXIV-XXXV u svom radu gotovo doslovce Gioanni, *Les saints évêques de Salone*, na str. 262, bez navođenja izvora.

<sup>39</sup> Koliko je Toma poznavao Bibliju i kako se njome služio, detaljno ilustrira Ivić, *Domišljanje prošlosti*, str. 139-140.

<sup>40</sup> Apoc., 6, 12-13. Srednjovjekovni autori su se općenito služili nekim meteorološkim i zemljopisnim pojavama kao što su zvijezde repatice, potresi, plime. Vidi: Jacques Le Goff, *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, prevela Gordana V. Popović, pogovor Igor Fisković, Zagreb 1998., str. 265-267.

<sup>41</sup> HS, XXXIII, 7 (str. 196); XXXVI, 1 (str. 216).

<sup>42</sup> Ioan., 10, 11, 14 et passim.

<sup>43</sup> HS, XVI, 2 (str. 68).

<sup>44</sup> HS, XVI, 18 (str. 82).

<sup>45</sup> HS, XXXI, 9 (str. 178).

<sup>46</sup> HS, XXXVI, 6 (str. 222).

<sup>47</sup> Na mnogo su mjesta u Ilijadi fiktivni govori vođa kojima potiču ratnike. Vidi npr. Ilijada, I, 248-284; II, 79-83, 284-332, 337-368, et passim.

na zapovjednička i ratnička vještina. Obrazovan na klasičnoj, u srednjem vijeku obveznoj literaturi, kao i Bibliji i velikim crkvenim piscima (Jerolim, Augustin<sup>48</sup>), Toma često poseže u taj duhovno-književni imaginarij da oslika ratnike bilo jedne bilo druge strane. Tako je govor jednookog ratnika, vođe kneževih konjanika u borbi s Cetinjanima uvod u pobjedu Splićana, a tekst njegova obraćanja vojnicima djeluje izvanvremenski<sup>49</sup> i podsjeća na Cezarove govore, koje on sam, ali i drugi ratni zapovjednici drže pred svojom vojskom.<sup>50</sup> Slična je karaktera i govor Batua, tatarskog zapovjednika, koji mu u usta stavlja Toma.<sup>51</sup> Govornici ratni zapovjednici ohrabruju vojnike na borbu podsjećajući ih na vlastitu materijalnu i brojčanu snagu, ali i na opća moralna mjerila po kojima hrabrost treba nadvladati strah, uz vječno propitivanje - kako piše Toma - je li razumnije sramotno umrijeti ili slavno pobijediti (*Deliberate igitur, quid consultius est, ignominiose mori an uincere gloriose?*),<sup>52</sup> na što se ne očekuje dvojben odgovor. S druge strane, Toma se oslanja na biblijske motive i riječi kada prikazuje zapovjednika branitelja otoka Brača, imenom Stjepana, koji također poziva svoje suborce na hrabrost uzdajući se u Boga i blaženog Dujma te u pravedan povod za obranu kršćanstva, jer Bog će dati pobjedu nad svojim neprijateljima (*quia Deus dabit uictoriam de inimicis suis*).<sup>53</sup> Očita je poveznica Tominih riječi i onih iz proroka Izaije: *Heu, consolabor super hostibus meis, et vindicabor de inimicis meis*.<sup>54</sup> Stjepanov poklič "*Vindica, Domine, sanguinem servorum tuorum, qui ab his canibus effusus est!*"<sup>55</sup> oslanja se na riječi iz Apokalipse: *et vindicavit sanguinem servorum suorum de manibus eius*.<sup>56</sup>

Toma "posuđuje" i vješto komponira alegoriju i analogiju naslanjajući se također na antički repertoar. Tako je lik Kadma, grčkog kralja koji se pretvara u zmiju (*serpens*) i naseljava Dalmaciju te postaje gusar (*pirata seuissimus*) koji kao ljigava zmija (*lubricus anguis*)<sup>57</sup> napada nemoćne, prikladna

<sup>48</sup> Robert Holjevac, Refleksi Augustinova djela na Kroniku Tome Arhiđakona, *Bogoslovska smotra*, god. LXV, br. 2, Zagreb 1995., str. 204-217.

<sup>49</sup> Usporedi: HS, XXVII, 5 (str. 158): *Quid cunctamini, uiri prudentes? Ecce uictoria nobis in manibus est, si preliari uolumus, si uero declinare intendimus, spes nulla uiuendi.*

<sup>50</sup> C. Iulii Caesaris *De bello civili*, I, 85; II, 31, 32; III, 6.

<sup>51</sup> HS, XXXVI, 6 (str. 222).

<sup>52</sup> HS, XXVII, 5 (str. 158).

<sup>53</sup> HS, XXXV, 9. (str. 210).

<sup>54</sup> Isai., 1, 24.

<sup>55</sup> HS, XXXV, 9 (str. 210).

<sup>56</sup> Apoc., 19, 2.

<sup>57</sup> HS, I, 4 (str. 6).

analogija za lik gusara (pirata) Osora, koji je izmigoljio kao *anguilla lubrica*.<sup>58</sup>

Etimologiziranje kao način mišljenja<sup>59</sup> i kao stilsko-spoznajni izričaj srednjovjekovnih pisaca prisutno je i u *Salonitanskoj povijesti*. Toma često etimologizira. Kroz imena tumači sudbine i karaktere ljudi, događaja, gradova. Objašnjava geografske nazive (*Dalmatia*,<sup>60</sup> *Salona*,<sup>61</sup> *Adria*,<sup>62</sup> *Spalatum*<sup>63</sup>), ali i imena ljudi (*Fuscus*<sup>64</sup>) i naroda (*Curetes*<sup>65</sup>) koja bi bila odraz njihovih unutarnjih i vanjskih značajka. Tako redovito za Tatare upotrebljava varijantu *Tartari* s jasnom asocijacijom na *Tartarus*, podzemni svijet užasa, a tragična sudbina koja je zadesila grad Peštu (*Pestium*) od tatarske vojske nalazi se u njegovu imenu povezanu s *pestis*, što je na latinskom nesreća, propast.<sup>66</sup> Time se uklapa u Hildebertovu izreku *Nomen enim verum dat definitio rerum*.<sup>67</sup>

Kontaminacija, odnosno pripisivanje djela i atributa jedne osobe drugoj istog ili sličnog imena česta je pojava svojstvena autorima svih vremena. Homonimija je u strukturiranju *Salonitanske povijesti* u nekoliko situacija ostavila jak trag, i to tako da je zasluge i djelovanje nekolicine osoba istog imena ili pripisala jednoj osobi ili je razdvojila djelovanje jedne osobe i pripisala ga dvjema. Tragovi takva misaonog postupka, koji su – *nota bene* – historiografiji bili polazište za niz domišljanja, najuočljiviji su u poglavljima o dvjema ključnim ličnostima na kojima se temelji slavna salonitansko-splitska crkvena prošlost: o Ivanu Ravenjaninu i svetom Dujmu. Analizom poglavlja o Ivanu Ravenjaninu pokazali smo postupak koji je Toma mogao primijeniti pri njegovu komponiranju.<sup>68</sup> On se očituje u sažimanju i pripisivanju djelatnosti više osoba, splitskih prvosvećenika istog imena – Ivan (*Iohannes*) – jednoj ličnosti. Uzrok toj zabuni mogao je biti Tomino oslanjanje na teško egzaktno databilna pisana vrela splitske nadbiskupije. Uz to dvojica nadbiskupa istog imena *Iohannes* označavaju svojevrzne po-

<sup>58</sup> HS, XXXV, 4 (str. 206). Vidi: Ivić, *Domislanje prošlosti*, passim.

<sup>59</sup> Curtius, *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, str. 546-553.

<sup>60</sup> Dalmatia ... dicitur a Delmi ciuitate antiqua. HS, I, 1 (str. 2).

<sup>61</sup> Dicta autem est Salona a salo, hoc est a mari, quia in litore maris sita est. HS, II, 1 (str. 8).

<sup>62</sup> Adria dicitur ab adra, quod est lapis, quia lapidosa et montuosa est hec prouintia. HS, I, 5 (str. 6).

<sup>63</sup> Hoc scilicet edificium Spalatum dictum est a pallantheo, quod antiqui spaciosum dicebant palatium. HS, IV, 2 (str. 18).

<sup>64</sup> ... quidam presbyter, nomine Fuscus, qui uere moribus niger totius modestie uirtute carebat. HS, XLIV, 4 (str. 278). Latinski pridjev fuscus, 3 = crn, mrk.

<sup>65</sup> Hec regio antiquitus uocabatur Curetia et qui populi nunc dicuntur Chroate, dicebantur Curetes uel Coribantes. ... Dicebantur uero Curetes, quasi currentes et instabiles... HS, VII, 4 (str. 32).

<sup>66</sup> Reuera in Pestio tota se pestis immersit. HS, XXXVI, 15 (str. 232).

<sup>67</sup> Curtius, *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, str. 550.

<sup>68</sup> Matijević Sokol, *Toma Arhiđakon i njegovo djelo*, str. 109-114.

četke splitske crkve. Jedan je onaj koji u Splitu prvi uspostavlja crkvu, a drugi je onaj koji je prvi uzdiže na status metropolitanske crkve. Djela i postupci obojice stopili su se u Tominoj osobi Ivana Ravenjanina. S druge su strane slični razlozi: sličnost imena i poznavanje zapisa, ali i legendarne tradicije doveli su do podvostručavanja djelovanja sv. Dujma.<sup>69</sup>

Jednakih “zamka” ima i pri pripisivanju djela drugim, manje važnim splitskim nadpastirima, na kojima Toma gradi svoje pripovijedanje. Dujma podvostručuje jer mu se isprepliću “tekst” i lokalna predaja, a u Ivanu Ravenjaninu – kako smo vidjeli – preklapaju se anakroni, ali ipak slični događaji. Poteškoće pri “tkanju” priče Tomi zadaju i trojica nadbiskupa imenom Petar, a nejasno je i njegovo pisanje o nadbiskupu Gaudiju, za kojega kaže da je obnašao četrdeset godina pontifikata. Diplomatička nam građa omogućuje da tri Petra iz XII. st. donekle razjasnimo, odnosno da pripišemo svakom njegova *gesta*. Međutim, priča o Gaudiju ostaje i dalje ovijena tamom zbog šutnje vrela, iako se iz nekih navoda mogu naslutiti razlozi zabune. No, o tome na drugom mjestu. Ostaje dvojba koliko su takvi postupci lišeni bilo kakve loše namjere te zaista rezultat niza okolnosti, a koliko su svjesno poslužili piscu u prikrivanju onoga što ne želi jasno izložiti.

### **Salonitanska povijest kao povijesno vrelo**

Dakako, otac hrvatske historiografije I. Lučić Lucius *Salonitanskoj povijesti* poklonio je veliku vjeru kao povijesnom vrelu na razini svoje historiografske vještine i tako je to srednjovjekovno djelo uveo u narativna vrela na kojima se dopunjuje spoznaja o pojedinim povijesnim ličnostima i događajima. Danas kada je Tomino djelo proučavano i definirano žanrovski, strukturalno, filološki i sl., može se s većom sigurnošću govoriti koliko je relevantno kao povijesno vrelo. Bitna odrednica takve valorizacije proizlazi iz činjenice da *Salonitanska povijest* spada u *gesta episcoporum* i da je kao takva pisana po dokumentarnoj građi. Pa i sam je Toma naglasio da piše *partim scripta, partim relata, partim opinionem sequentes*, a u nekoliko se navrata poziva na diplomatske dokumente, odnosno donacije i povlastice<sup>70</sup> te

<sup>69</sup> Matijević Sokol, *Toma Arhiđakon i njegovo djelo*, str. 54-59.

<sup>70</sup> Igitur duces Sclauonie habere ceperunt in magna ueneratione ecclesias beati Domnii donantes ei predia et possessiones multas, decimas et oblationes corde ylari offerentes. HS, XIII, 1 (str. 52). Et quia talis erat uir, in magna reuerentia habebatur a regibus et principibus Sclauonie tribuebantque ecclesie sancti Domnii uillas et predia multa facientes confirmationes et priuilegia super nouis collationibus et antiquis. HS, XVI, 2 (str. 68).

saborske zaključke,<sup>71</sup> koje su hrvatski vladari izdali splitskoj metropolitanskoj crkvenoj organizaciji. Takvim načinom *implicite* upozorava istraživača povjesničara kojim mu je putom krenuti. Identificiranjem građe kojom se Toma služi - bilo onom narativnom, bilo onom diplomatskom - utvrđuje se vrijednost i utemeljenost podataka iz *Salonitanske povijesti*. Uz to, činjenica da je veći dio *Salonitanske povijesti* autobiografsko-memoarskog karaktera određuje kakva je njihova upotrebljivost. Prva poglavlja pisana su na temelju književnih, proznih i poetskih, spisa antičkih autora (Cezar, Ovidije, Vergilije, Horacije, Lukan) općeprihvaćenih u srednjem vijeku kao obvezna stilističko-moralistička i jezična obrazovna lektira.<sup>72</sup> Ona su zbog toga više odraz metode i tehnike srednjovjekovnog pisca i rezultat su njegovih spoznajnih mogućnosti determiniranih različitim faktorima. Izuzetak su poglavlja pisana na temelju dokumentarne građe, primjerice ona o biskupima Natalu i Maksimu, o čemu je Toma imao spoznaju iz korespondencije pape Grgura Velikog i salonitanskih prvosvećenika. Papina su pisma poznata i sama donose znatno više podataka od Tome te *Salonitanska povijest* nije ni za ta zbivanja i ljude relevantno povijesno vrelo, nego je više odraz Tomina spisateljskog postupka. Seoba Hrvata konstrukcija je predaje i raznih spisa koja može sadržavati odraze nekih stavova i mišljenja temeljenih na raznolikim oblicima memorije. Dio koji obuhvaća ranosrednjovjekovno razdoblje hrvatske države pisan je na temelju diplomatskih dokumenata. U tom dijelu analiza pokazuje da pristup *Salonitanskoj povijesti* kao vrelu zahtijeva oprez uz nužna ugodna iznenađenja. S obzirom na to da je *Salonitanska povijest* kao *gesta epsicoporum* memorijalna knjiga splitske nadbiskupije te sama po sebi njezin spomenik<sup>73</sup> predstavljen kao registar dokumenata u sažetoj formi, provjerom i uspoređivanjem sa sadašnjom dostupnom građom potvrđuje se da se u tim poglavljima mogu naslutiti i neki dokumenti koji danas nisu dostupni. Ona kristaliziraju Tomin način služenja tom građom te su neki podaci kod njega dragocjeni jer su jedino tu zabilježeni, a dokumenti izgubljeni ili prerađeni do neprepoznatljivosti (sabor u Ninu, vijest o krunidbi kralja Držislava, vijest o mauzoleju hrvatskih vladara u Solinu i o kraljici Jeleni, bizantskom namjesniku Relji u Splitu i sl.). S druge strane, memoarsko-autobiografska poglavlja, osobito ona o vlastitoj

<sup>71</sup> ... quedam synodus omnium prelatorum Dalmatie et Chroatie multum solempniter celebrata, in qua multa fuerunt *conscripta capitula*. HS, XVI, 6 (str. 70). Iako neki povjesničari inzistiraju na tvrdnji da Toma nije poznao zaključke splitskih crkvenih sabora, iz navedenih je riječi razvidno da se on njima služio. To potvrđuje i tekst koji slijedi nakon navoda kao i mnoga druga mjesta u *Salonitanskoj povijesti*.

<sup>72</sup> Matijević Sokol, *Toma Arhiđakon i njegovo djelo*, str. 335-339.

<sup>73</sup> Ivić, Dosezi sjećanja i zaborava: pad Salone i naseljavanje Splita u Tome Arhiđakona, str. 131.

uloži u komunalnom i gradskom crkvenom životu, poglavito opis dovode-nja potestata Gargana i njegova upravljanja gradom, zatim provala Tatara, svakako su sama po sebi poglavlja koja su izvorno gradivo prvoga reda, uz dužan kritički stav, kakav iziskuje takva literatura.<sup>74</sup>

Opći zaključak koji se nameće na temelju mnogih radova o *Salonitan-skoj povijesti*, tako i ovog priloga o Tominu jeziku, stilu, književno-tekstov-noj podlozi na kojoj gradi vlastitu sliku prošlosti salonitansko-splitske cr-kvene organizacije, jest da je “Toma pravi predstavnik svojega doba, rav-nopravni građanin zajednice *res publica litterarum*.”<sup>75</sup>

<sup>74</sup> Vidi: Matijević Sokol, *Toma Arhidakon i njegovo djelo*, passim.

<sup>75</sup> Perić, Parataksa i hipotaksa u djelu *Historia Salonitana*, str. 151.

## S U M M A R Y

Mirjana Matijević Sokol

**On some stylistic, linguistic and structural characteristics of *Historia Salonitana* by Thomas Archdeacon of Split**

This article examines the work *Historia Salonitana* by Thomas of Split primarily as a literary piece of work, which it is. The author takes into consideration the factors which place the work in the genre of *gesta episcoporum*. Through the choice of this genre, Thomas determined the research question, in other words, an account of the Church of Salona-Split through the activities of its first priests, while Thomas' talent, education and time determined the manner of its presentation. On the basis of the literature and the author's own research and perception, the article offers an appraisal of Thomas' Latin and some stylistic and structural aspects of *Historia Salonitana*. On that basis, the article concludes that Thomas' work, with all its faults and virtues determined by his approach and possibilities occupies a place in the very summit of the historiographical literature of the time, in other words, 'Thomas is a real representative of his time, an equal citizen of the community *res publica litterarum*.'